

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री हरि प्रसाद फुयाल
आदेश

०६९-WO-१३११

मुद्दा:-परमादेश।

संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियन(इस्टु) का अधिकार प्राप्त व्यक्ति ऐ. का अध्यक्ष
सांग्रिला पब्लिक स्कुल जोरपाटी-४ का शिक्षक नन्दलालका छोरा मुकुन्द गौतम---१
ऐ. का उपाध्यक्ष सरस्वती उच्च मा.वि. जोरपाटी काठमाडौंका शिक्षक गुण प्रसादको
छोरा मोतिराम फुयाल-----१

निवेदक

लमजुङ्ग जिल्ला भोर्लेटार गा.वि.स. वडा नं.६ स्थायी घर भई रुपक स्मृति अन्तर्राष्ट्रीय
उच्च मा.वि. ललितपुरका शिक्षक वेदप्रसादको छोरा रामरञ्जन पौडेल-----१

विरुद्ध

नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं -----१

नेपाल सरकार, कानून न्याय संविधानसभा तथा संसदिय मामिला मन्त्रालय,
सिंहदरबार, काठमाडौं-----१

विपक्षी

नेपाल सरकार, गृहमन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं-----१

नेपाल सरकार श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं-----१

श्रम तथा रोजागार विभाग, मिनभवन, काठमाडौं-----१

शिक्षा मन्त्री माधव प्रसाद पौडेल, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार-----१

ऐ. का प्रवक्ता महाश्रम शर्मा, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार-----१

प्याब्सन (निजी तथा आवासिय विद्यालय अर्गनाइजेसन नेपाल), चारखाल अड्डा,
डिल्लीबजार, काठमाडौँ-----१

एन प्याब्सन (राष्ट्रीय निजी तथा आवासिय विद्यालय अर्गनाइजेसन), कुपनडोल,
ललितपुर-----१

हिसान (उच्च माध्यमिक विद्यालय संघ) सातदोबाटो, ललितपुर-----१

नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियन आइ.जे. पायोनियर स्कुल, हात्तिबन-----१

नेपालको संविधानको धारा ४६ एवं १३३ बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्र भित्रको भई
दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः

१. शिक्षा ऐन, २०२८ ले विद्यालयहरूलाई सामुदायिक र संस्थागत भनी दुई प्रकारले
वर्गिकरण गरेको, शिक्षकलाई एउटै परिभाषाले समेटेको, तर ऐनको दफा १६ (ड) मा
सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकको हक हितमा काम गर्न शिक्षक युनियन गठन व्यवस्था
गरेको, संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकको हक हितमा काम गर्ने शिक्षक युनियन
गठन सम्बन्धमा शिक्षा ऐन नियममा कुनै व्यवस्था नगरीएको, समेतका व्यवस्थाहरू
भेदभावपूर्ण छन्। शिक्षा ऐन नियममा संस्थागत विद्यालयका शिक्षक कर्मचारी युनियनको
गठन व्यवस्था नगरीएको कारण राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ लाई सहारा लिई संस्थागत
विद्यालय शिक्षक युनियन गठन भई सोही युनियनले शिक्षक कर्मचारीहरूको हक हितमा
कार्य गरीरहेकै अवस्थामा होम कुमार थापा समेतका केही शिक्षकले शिक्षकको पेशासँग
सम्बन्धित विपक्षी शिक्षा मन्त्रालयको सिफारिस र राष्ट्रिय निर्देशन ऐनसँग सम्बन्धित गृह
मन्त्रालयको स्वीकृति वेगर नै श्रम तथा रोजगार विभागमा नेपाल संस्थागत विद्यालय
शिक्षक युनियन नामक संस्था दर्ता भएको कार्य गैर कानूनी हो। यसरी जथाभावी युनियन
खोल्ने परिपाटीको अन्त्य गर्न समेत शिक्षा ऐन नियममा नै युनियन गठन व्यवस्था
हुनुपर्दछ।

२. शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ८५ ले तोकेको भन्दा बाहेकको अवस्थामा
विद्यालय बन्द गर्न पाइदैन। श्रम ऐन, २०४८ ले हडताल, तालाबन्दी गर्न पाइने र
सम्झौताले कानूनी मान्यता प्राप्त हुने व्यवस्था गरेको छ। त्यसकारण विद्यालयका शिक्षक
कर्मचारीहरूको हकमा श्रम ऐन लागूदैन र लाग्नु हुँदैन। शिक्षा नियमावली, २०५९ को
नियम ८५ ले तोकेको अवस्थामा बाहेक विद्यालय बन्द गर्न निषेध गरेको छ। कानूनले

ट्रेड युनियन अधिकार नपाउने गरी निषेध गरेकोमा ट्रेड युनियन दर्ता हुन सक्दैन। नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता शिक्षा नियमावली २०५९ को नियम ८५ को विपरित भएकोले बदर हुनुपर्दछ। विद्यालयका शिक्षक कर्मचारीको लागि शिक्षा ऐन र शिक्षा नियमावलीको विशेष कानुनी व्यवस्था मौजुदा रहेको र विशेष कानूनलाई सामान्य कानूनले काट्न नसक्ने हुँदा विद्यालयका शिक्षक कर्मचारीको लागि श्रम ऐन तथा ट्रेड युनियन लागू हुँदैन। शिक्षा ऐन नियम नै लागू हुन्छ।

३. नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३० को उपधारा २ मा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम भन्ने वाक्यांश प्रयोग भएकोले शिक्षा ऐन नियममा ट्रेड युनियन खोल्ने व्यवस्था नगरेसम्म शिक्षकले ट्रेड युनियन अधिकार पाउँदैनन्। शिक्षा ऐन नियममा ट्रेड युनियन खोल्न पाउने व्यवस्था गरे पनि शिक्षा तथा संस्कृति सम्बन्धी हक उल्लेखित धारा १७ ले प्रदान गरेको मौलिक हक, शिक्षा नियमाली, २०५९को नियम ८५ को व्यवस्था, शिक्षा ऐनले गरेको विद्यालयको परिभाषा समेतका आधारहरूबाट विपक्षी नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता बदर हुन्छ। सो हुने भएकोले संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक कर्मचारीको हक हितमा काम गर्न एक शिक्षक युनियन गठनको कानुनी व्यवस्था गर्नु भनी परमादेश जारी गरी पाउँ। विपक्षी नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता बदर गर्नु भनी उत्प्रेषण र कार्य सञ्चालनमा रोक लगाउनु भनी प्रतिषेध जारी गरी पाउँ। राष्ट्रिय निर्देशन ऐन २०१८ को दफा ३(६), स.अ.बाट प्रतिपादित नजिर (ने.का.प. २०५८ अंक ७/८ नि.नं ७०२१) विपरित संविधानको धारा ३० को उपधारा (२) बमोजिम संस्थागत विद्यालयका शिक्षक युनियनको गठनको व्यवस्था सम्बन्धी कानून नै नबनेको अवस्थामा ट्रेड युनियन दर्ता गरीएको प्रत्यक्ष संवैधानिक एवं कानुनी त्रुटि भएकोले यो निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म कार्य संचालन नगर्नु भनी विपक्षी नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनका नाउमा र कार्य संचालन गर्न नदिनु भनी अन्य विपक्षीका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने रिट निवेदन।

४. यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय समेतका हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत र विपक्षी मध्येका प्याब्सन (निजी तथा आवासीय विद्यालय अर्गनाइजेशन) समेतका हकमा आफै वा

आफ्नो कानून बमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी यो आदेश रिट निवेदनको प्रतिलिपि समेत साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ प्राप्त भए पछि वा अबधि नाघेपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु। साथै अन्तरिम आदेशको माग सम्बन्धमा विचार गर्दा पछि निर्णय हुँदा ठहरे बमोजिम हुने विषय भएकाले तत्काल अन्तरिम आदेश जारी हुने अवस्थाको विद्यमानता देखिएन । विषयवस्तुको गाम्भीर्यता समेतलाई विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदन चाडो किनारा हुन उपयुक्त देखिदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च ५) बमोजिम अग्राधिकार दिई रिट नं. ०६९-WO-१३१२ को रिट निवेदन समेत साथै राखी नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।०३।०५ को आदेश।

५. यस अदालतमा पुनरावेदन रोहमा दर्ता हुन आएको शिक्षीका अम्बिका थापा विरुद्ध पाँगा मा.वि. समेत भएको सेवा पुनर्वहाली गरीपाउँ भन्ने मुद्दा पक्ष विपक्षीहरूबीच एक आपसमा आर्थिक लेनदेन गरी मिति २०६४।१०।०३ मा दुवै पक्षबीचको सहमतिमा यस अदालतबाट मिलापत्र भएको बेहोरा अनुरोध छ। साथै रिट निवेदकले विद्यालय शिक्षक कर्मचारीको लागि श्रम ऐन तथा ट्रेड युनियन ऐन लागू हुँदैन भन्ने जिकिर लिनु भएको हकमा विद्यालयका शिक्षकहरूले आफ्नो पेशागत हक हितको लागि ट्रेड यूनियनको सहारा लिएर विभिन्न मागहरू सरकार समक्ष राखी आफु अनुकूल निर्णय गराउन बाध्य गरीरहेको अवस्था हाल विद्यमान रही रहेकै देखिँदा श्रम ऐन तथा ट्रेड युनियन ऐन शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीको हकमा लागु हुनुहुँदैन भन्ने रिट निवेदकको उत्प्रेषणयुक्त परमादेश खारेज गरीपाउँ भन्ने बेहोराको श्रम अदालत अनामनगर काठमाडौँको लिखित जवाफ।
६. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६ड को उपदफा (१) ले सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा कार्य गर्न शिक्षक युनियनको व्यवस्था गरेको अवस्था बाहेक अन्य शिक्षकका विषयमा शिक्षा ऐन, २०२८ मौन रहेको। सोही ऐनको दफा १९ को उपदफा (१) र उपदफा (२) को खण्ड (२) अनुसार नियममा संस्थागत विद्यालय सम्बन्धी व्यवस्था गर्न सक्ने देखिएको। शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १८७ को उपनियम (१) मा शिक्षकले प्रचलित कानून बमोजिम शिक्षक युनियन सम्बन्धी विधान दर्ता गर्नुअघि मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको, शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २ को खण्ड (च) ले “शिक्षक” भन्नाले विद्यालयको अध्यापक र

प्रधानाध्यापक सम्झनुपर्ने तथा सोही दफाको खण्ड (ड) ले विद्यालय भन्नाले सामुदायिक विद्यालय वा संस्थागत विद्यालय सम्झनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। माथी उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुरूप शिक्षा मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गरी प्रचलित कानून बमोजिम विद्यालयका शिक्षकलाई पेशागत युनियन खोल्न कानूनले बाधा गरेको देखिँदैन। पेशागत हकहितको संरक्षण गर्ने हेतुले गठन हुने ट्रेड युनियनहरूको दर्ता, व्यवस्थापन र सञ्चालनको लागि ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को कानूनी व्यवस्था अनुसार छुट्टै निकाय रहेको र उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता श्रम तथा रोजगार विभागबाट गर्ने गरी भएको निर्णय काम कारवाहीका सम्बन्धमा सो विभागबाट पेश हुने नै हुँदा सो विषयमा शिक्षा मन्त्रीको हैसियतले मेरो कुनै भूमिका नरहेकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी शिक्षा मन्त्री, माधव प्रसाद पौडेल, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबारको लिखित जवाफ।

७. यसमा यी रिट निवेदक मुकुन्द प्रसाद गौतम समेतले आफ्नो रिट निवेदन वेहोरामा उल्लेख गर्नु भएका विषयवस्तुहरू यस मन्त्रालयसँग सम्बन्धित छैनन्। राष्ट्रीय निर्देशन ऐन, २०१८ अनुसार कुनै पनि कानून बमोजिम दर्ता गर्न मिल्ने संघ संस्था संगठन कानूनको कार्यविधि पुरा गरी दर्ताको लागि निवेदन गरेको अवस्थामा कानून संगत देखिएमा दर्ता गर्ने कार्यको लागि सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई निर्देशन दिन बाहेक अन्य कार्य गर्दैन। सो हदसम्म मात्र यस मन्त्रालयको क्षेत्राधिकार रहेको छ। रिट निवेदकहरू संस्थागत विद्यालयका शिक्षक कर्मचारी भएको निजहरूलाई आफ्नो पेशागत युनियन खोल्ने हक अधिकार शिक्षा ऐन, २०२८ मा नभएकोले सो ऐनमा नै युनियन दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था गर्न माग गर्नुभएको हुँदा उक्त ऐनमा कुनै कानूनी व्यवस्था थप गर्ने संशोधन गर्ने वा खारेज गर्ने कार्य यस मन्त्रालयको क्षेत्राधिकार भित्रको विषयवस्तु नभएकोले यस मन्त्रालयको हकमा रिट निवेदन खारेजभागी छ। खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षी नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको हकमा समेत ऐ. का सचिव नविनकुमार घिमिरेको लिखित जवाफ।

८. संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीको हकहितको लागि सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारी सरह शिक्षक युनियनको व्यवस्था हुनुपर्ने निवेदन जिकिर सम्बन्धमा के कस्तो शैक्षिक संस्थामा कार्यरत शिक्षक एवम् कर्मचारीको लागि युनियनको व्यवस्था आवश्यक पर्ने हो सो विषय सेवा संचालन सम्बन्धी निकायले नीतिगत

रूपमा विचार गर्ने विषय भएकोले असम्बन्धित निकाय यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर भएको रिट निवेदन निरर्थक देखिँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षी कानून न्याय संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय सिंहदरबारको तर्फबाट सचिव भेषराज शर्माको लिखित जवाफ ।

९. निवेदकले संस्थागत विद्यालयका शिक्षकको लागि युनियन गठनको कानूनी व्यवस्था गर्न आदेश माग गरेको सम्बन्धमा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ बमोजिम ट्रेड युनियन दर्ता गरीसकेको अवस्थामा युनियनको दर्ता बदर गर्न कानूनतः मिल्ने देखिँदैन। अतः विपक्षीले दुराशययुक्त भावनाले प्रस्तुत गरेको रिट दायर गरेकोले यसमा कुनै आदेश हुनुपर्ने होइन रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भन्ने विपक्षी नेपाल सरकार श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।
१०. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६ड. को उपदफा (१) ले सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा कार्य गर्न शिक्षक युनियनको व्यवस्था गरेको अवस्था बाहेक अन्य शिक्षकका विषयमा शिक्षा ऐन, २०२८ मौन रहेको। सोही ऐनको दफा १९ को उपदफा (१) र उपदफा (२) को खण्ड (२) अनुसार नियममा संस्थागत विद्यालय सम्बन्धी व्यवस्था गर्न सक्ने देखिएको। शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १८७ को उपनियम (१) मा शिक्षकले प्रचलित कानून बमोजिम शिक्षक युनियन सम्बन्धी विधान दर्ता गर्नुअघि मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको, शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २ को खण्ड (च) ले “शिक्षक” भन्नाले विद्यालयको अध्यापक र प्रधानाध्यापक सम्झनुपर्ने तथा सोही दफाको खण्ड (ड) ले विद्यालय भन्नाले सामुदायिक विद्यालय वा संस्थागत विद्यालय सम्झनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। माथी उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुरूप शिक्षा मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गरी प्रचलित कानून बमोजिम विद्यालयका शिक्षकलाई पेशागत युनियन खोल्न कानूनले बाधा गरेको देखिँदैन। पेशागत हकहितको संरक्षण गर्ने हेतुले गठन हुने ट्रेड युनियनहरूको दर्ता, व्यवस्थापन र सञ्चालनको लागि ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को कानूनी व्यवस्था अनुसार छुट्टै निकाय रहेको र उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता श्रम तथा रोजगार विभागबाट गर्ने गरी भएको निर्णय काम कारवाहीका सम्बन्धमा सो विभागबाट पेश हुने नै हुँदा सो विषयमा मेरो कुनै भूमिका नरहेकोले रिट निवेदन खारेज

गरी पाउँ भन्ने विपक्षी नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौँका तर्फबाट ऐ.का सचिव नारायण गोपाल मलेगोको लिखित जवाफ ।

११. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६ड को उपदफा (१) ले सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा कार्य गर्न शिक्षक युनियनको व्यवस्था गरेको अवस्था बाहेक अन्य शिक्षकका विषयमा शिक्षा ऐन, २०२८ मौन रहेको । सोही ऐनको दफा १९ को उपदफा (१) र उपदफा (२) को खण्ड (२) अनुसार नियममा संस्थागत विद्यालय सम्बन्धी व्यवस्था गर्न सक्ने देखिएको । शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १८७ को उपनियम (१) मा शिक्षकले प्रचलित कानून बमोजिम शिक्षक युनियन सम्बन्धी विधान दर्ता गर्नुअघि मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको, शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २ को खण्ड (च) ले “शिक्षक” भन्नाले विद्यालयको अध्यापक र प्रधानाध्यापक सम्झनुपर्ने तथा सोही दफाको खण्ड (ड) ले विद्यालय भन्नाले सामुदायिक विद्यालय वा संस्थागत विद्यालय सम्झनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । माथी उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुरूप शिक्षा मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गरी प्रचलित कानून बमोजिम विद्यालयका शिक्षकलाई पेशागत युनियन खोल्न कानूनले बाधा गरेको देखिँदैन । पेशागत हकहितको संरक्षण गर्ने हेतुले गठन हुने ट्रेड युनियनहरूको दर्ता, व्यवस्थापन र सञ्चालनको लागि ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को कानूनी व्यवस्था अनुसार छुट्टै निकाय रहेको र उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता श्रम तथा रोजगार विभागबाट गर्ने गरी भएको निर्णय काम कारवाहीका सम्बन्धमा सो विभागबाट पेश हुने नै हुँदा सो सम्बन्धमा मेरो कुनै भूमिका नरहेकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौँका प्रवक्ता महाश्रम शर्माको लिखित जवाफ ।

१२. विपक्षीहरूले दावी गरेबमोजिम सामुदायिक विद्यालयमा काम गर्ने शिक्षकहरूका हकमा सामुदायिक विद्यालयमा काम गर्ने शिक्षकहरूको सेवा सुविधा सम्बन्धि छुट्टै ऐन नियम भएको हुँदा श्रम ऐन लागु हुन सक्दैन भने ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ मा त्यस्तो प्रतिवन्धात्मक अवस्था नरहेको हुँदा विपक्षीहरूबाट यस विभाग समेतलाई विपक्षी बनाइ रहनुपर्ने नभएकोले विपक्षीहरूको रिट निवेदनका आरोपहरू कपोकल्पित र निराधार भएको हुँदा यस विषयमा नेपाल सरकारका तर्फबाट हुने बहस पैरवी समेतलाई अभिन्न अंग मानी यस विभागलाई विपक्षीहरूले लगाउनु भएको आरोपहरूबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने

विपक्षी श्रम विभाग मिनभवन काठमाडौँका महानिर्देशक कृष्णहरी पुष्करको लिखित जवाफ ।

१३. नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक यूनियन नामक संस्था दर्ता गर्ने क्रममा श्रम बिभागबाट गोरखापत्रमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएको थियो। उक्त म्यादै भित्र विपक्षीले मिति २०६९।१०।१६ मा दावी विरोधको लागि निवेदन दिएको रहेछ दर्ता गर्न मिल्दैन भन्ने जिकिर लिएको थियो। दर्ता हुनु नपर्ने आधार कारण बस्तुनिष्ठ आधारमा प्रमाणीत गर्न नसकेको कारणले निवेदन माग बमोजिम नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक यूनियन दर्ता गर्ने निर्णयभै प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हो। मिति २०६९।१२।५ मा भएको निर्णय उपर निजले कानूनको म्याद भित्र साधिकार निकायमा कानूनी मार्ग अवलम्बन नगरी रिट लिएर आउने अधिकार विपक्षीलाई कदापि छैन । विपक्षी मध्येको मुकुन्द गौतम रिट निवेदकले यसै बिषयमा पुनरावेदन अदालत पाटनमा निर्वाचनको बिषयलाई लिएर रिट निवेदन दिनु भएको थियो । उक्त रिट निवेदनमा लिएको बिषयबस्तु र प्रस्तुत मुद्दाको बिषयबस्तु एकै प्रकृतिको भएको कुरामा बिवाद छैन। यसरी एउटै बिवादको बिषयबस्तुलाई लिएर एउटा अदालतमा बिचाराधिन मुद्दा रही रहेको अवस्थामा सम्बन्धित सम्मानित अदालतबाट अन्तरिम आदेश जारी नभएपछि मुद्दाको रुप बिचार गरी दिएको निवेदनको कुनै औचित्य नै नभएको हुनाले विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ। कानून तथा संवैधानिक हकमा असर पर्ने कार्य नगरेको हुनाले विपक्षीहरुको झुठा काल्पनीक निवेदन खारेज गरी झुठा दावीबाट अलग फुर्सद दिलाई श्रम बिभागबाट प्राप्त दर्ता प्रमाणपत्र र स्वीकृत बिधान बमोजिम भए गरेको कामबाट विपक्षीलाई केही असर नपरेको हुँदा विपक्षीहरुको झुठा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको अ.प्रा. व्यक्ति ऐ.को अध्यक्ष होम कुमार थापाको लिखित जवाफ ।

ठहरखण्ड

१४. नियमबमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री माधवप्रसाद पन्तले शिक्षा ऐन २०२८ को दफा १६ड. ले सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरुको पेशागत हकहितमा कार्य गर्न शिक्षक युनियनको व्यवस्था गरेको तर संस्थागत विद्यालयका लाखौं शिक्षक कर्मचारीको पेशागत युनियन गठनको प्रावधान नराख्नु नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १३ तथा नेपालको संविधान २०७२ को धारा १८ प्रदत्त समानताको

हक विपरित छ। संस्थागत विद्यालयका लाखौं शिक्षक कर्मचारीको पेशागत युनियन गठनका लागि शिक्षा ऐन तथा नियममा नै व्यवस्था गरीनुपर्छ । राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ को दफा ३(६) ले एउटा बर्गको एउटा मात्र राष्ट्रव्यापी युनियन हुने व्यवस्थाका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको अवस्थामा श्रम तथा रोजगार विभागमा दर्ता भएको नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियन नामक संस्था गैर कानूनी हुँदा उक्त संस्थाको दर्ता बदर गरी हाम्रो पक्षको रिट निवेदनको माग बमोजिम संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक कर्मचारीको हक हितमा काम गर्न एक शिक्षक युनियन गठनको कानूनी व्यवस्था गर्नु भनी बिपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी गरी पाउँ भनी वहस गर्नुभयो ।

१५. बिपक्षी शिक्षा मन्त्रालय समेतका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान उप-न्यायाधिवक्ता श्री सोमकान्ता भण्डारीले शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६ड. को उपदफा (१) ले सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा कार्य गर्न शिक्षक युनियनको व्यवस्था गरेको अवस्था बाहेक अन्य शिक्षकका विषयमा शिक्षा ऐन, २०२८ मौन रहेको । सोही ऐनको दफा १९ को उपदफा (१) र उपदफा (२) को खण्ड (२) अनुसार नियममा संस्थागत विद्यालय सम्बन्धी व्यवस्था गर्न सक्ने देखिएको । निवेदकले संस्थागत विद्यालयका शिक्षकको लागि युनियन गठनको कानूनी व्यवस्था गर्न र ट्रेड युनियन ऐन बमोजिम गठित युनियन खारेजीको माग गरेको सम्बन्धमा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ बमोजिम ट्रेड युनियन दर्ता गरीसकेको अवस्थामा युनियनको दर्ता बदर गर्न कानूनतः मिल्ने देखिँदैन। अतः बिपक्षीले दुराशययुक्त भावनाले प्रस्तुत गरेको रिट दायर गरेकोले यसमा कुनै आदेश हुनुपर्ने होइन माथी उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुरूप शिक्षा मन्त्रालयको सिफारिस प्राप्त गरी प्रचलित कानून बमोजिम विद्यालयका शिक्षकलाई पेशागत युनियन खोल्न कानूनले बाधा नगरेको हुँदा रिट खारेज गरीपाउँ भनी वहस गर्नुभयो ।

१६. निर्णयतर्फ बिचार गर्दा शिक्षा ऐन, २०२८ ले विद्यालयहरूलाई सामुदायिक र संस्थागत भनी दुई प्रकारले वर्गिकरण गरेको, शिक्षकलाई एउटै परिभाषाले समेटेको, तर ऐनको दफा १६ ड. मा सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकको हक हितमा काम गर्न शिक्षक युनियन गठन व्यवस्था गरेको, संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकको हक हितमा काम गर्ने शिक्षक युनियन गठन सम्बन्धमा शिक्षा ऐन नियममा कुनै व्यवस्था नगरीएको समेतका व्यवस्थाहरू भेदभावपूर्ण छन्। शिक्षा ऐन नियममा संस्थागत विद्यालयका शिक्षक कर्मचारी

युनियन गठनको व्यवस्था नगरीएको कारण राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ लाई सहारा लिई संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियन गठन भई सोही युनियनले काम गरी आएको अवस्थामा होम कुमार थापा समेतका केही शिक्षकले श्रम तथा रोजगार विभागमा नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियन नामक संस्था दर्ता भएको कार्य राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ को दफा ३ (६) को विपरित छ । एक भन्दा बढी संस्था दर्ता गर्नु गैर कानूनी हो । यसरी जथाभावी युनियन खोल्ने परिपाटीको अन्त्य गर्न समेत शिक्षा ऐन नियममा नै युनियन गठन व्यवस्था हुनुपर्दछ । ट्रेड युनियन ऐन अन्तर्गत दर्ता गरेको विपक्षी नेपाल संस्थागत विद्यालय शिक्षक युनियनको दर्ता बदरयोग्य भएकोले बदर गरी संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक कर्मचारीको हक हितमा काम गर्न एक शिक्षक युनियन गठनको कानूनी व्यवस्था गर्नु भनी परमादेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन परेको देखियो ।

१७. उपर्युक्तानुसारको तथ्य, निवेदन जिकिर रहेको प्रस्तुत निवेदनमा दुवै पक्षका कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी संविधान तथा बभिन्न कानूनहरूमा भएका व्यवस्था तथा मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकले उठाएका विषयवस्तुका सम्बन्धमा निर्णयमा पुग्नुअघि निम्न प्रश्नको विवेचना गरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

१. शिक्षा ऐन, २०२८मा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा अलग्गै युनियन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था राखिनु परछ, परदैन ?

२. संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको लागि राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ बमोजिम संस्था दर्ता गर्नु पर्ने हो वा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ बमोजिम दर्ता गर्नु पर्ने हो ?

३. निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी गर्नु पर्ने हो, होइन ?

१८. पहिलो प्रश्न शिक्षा ऐन, २०२८मा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा अलग्गै युनियन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था राखिनु परछ, परदैन ? भन्नेतर्फ हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३० तथा नेपालको संविधानको धारा ३४ मा श्रमको हक सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी सो धाराको उपधारा (३) मा “प्रत्येक श्रमिकलाई कानून बमोजिम ट्रेड युनियन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौदाबाजी गर्न पाउने हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसबाट शिक्षा ऐनमा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा अलग्गै

युनियन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था नभएपनि अन्य ऐनमा भएको युनियन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था अनुसार पनि ट्रेड युनियन सम्बन्धी अधिकारको उपभोग गर्नपाउने भएकोले शिक्षा ऐनमा नै संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको सम्बन्धमा अलगगै युनियन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था नभएपनि संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूले पेशागत हकहितको सम्बन्धमा युनियन सम्बन्धी गतिविधि गर्न नपाउने भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । सामुदायिक विद्यालयहरूको शिक्षक युनियन गठनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र एउटा विशिष्ट अवस्थामा त्यसलाई कानूनमै संस्थागत गरिएको परिप्रेक्ष्यमा सोही सरह संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको युनियन गठन नभएपनि निजहरूको श्रम सम्बन्धी हक प्रचलन गराउन अन्य कानूनी व्यवस्था अनुसार संगठित हुने व्यवस्था भएको अवस्थामा सोबाट समेत युनियन सम्बन्धी गतिविधि गर्न सक्ने नै देखिन्छ ।

१९. संस्थागत विद्यालयको परिभाषा गर्दै शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २ को खण्ड (घ३) मा नेपाल सरकारबाट नियमित रूपमा अनुदान नपाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय भनी परिभाषा गरेको देखिन्छ । संस्थागत विद्यालय नेपाल सरकारबाट संचालित भएका नभई नेपाल सरकारबाट अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त गरी निजी रूपमा संचालित विद्यालय हुन् । संस्थागत विद्यालयमा नेपाल सरकारबाट शिक्षकको दरबन्दी स्वीकृत गर्ने वा सो वापत अनुदान दिने नभई निजी रूपमा विद्यालय संचालन गरी निजीस्तरमा आवश्यक शिक्षक नियुक्त गर्ने र अध्ययन अध्यापन गर्ने गरिन्छ । संस्थागत विद्यालयहरू कम्पनीको रूपमा स्थापित भई सोही बमोजिम संचालन हुने हुँदा शिक्षा ऐनले सो प्रकृतिका विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूको नियुक्ती, सेवा, शर्त, सविधा लगायतका विषयमा उल्लेख गरेको हुँदैन । लोकतान्त्रिक शासन पद्धति भएको मुलुकमा विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूको ट्रेड युनियन गठन गर्ने, सहभागी हुने र सौदावाजी गर्ने अधिकारमा रोक लगाउने गरी कार्य गर्न मिल्ने अवस्था रहदैन ।

२०. दोस्रो प्रश्न संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको लागि राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ बमोजिम संस्था दर्ता गर्नु पर्ने हो वा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ बमोजिम दर्ता गर्नु पर्ने हो ? भन्नेतर्फ हेर्दा राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ को दफा ३(६)मा “कुनै खास वर्गीय तथा व्यावसायिक संगठन नेपाल सरकारले आफैले खडा गर्न गराउन खोजेको रहेछ वा कुनै खास वर्गीय तथा व्यावसायिक संगठन देशव्यापी हो भनी नेपाल सरकारले स्वीकार गरिसकेको रहेछ भने एउटै वर्ग वा व्यावसायिकको एक भन्दा बढी त्यस्तो

संगठनहरू खडा गर्न नेपाल सरकारले स्वीकृति दिने छैन" भन्ने व्यवस्था रहेको कारण अर्को ट्रेड युनियन दर्ता गर्न मिल्दैन भनी निवेदन जिकिर लिएको तर्फ हेर्दा हाल नेपालले लोकतान्त्रिक शासन पद्धति अपनाई सोही सिद्धान्त सहितको लोकतान्त्रिक संविधान निर्माण भई कार्यान्वयनको चरणमा रहेकोछ । नेपालको संविधानको धारा ३४ को उपधारा (३) मा "प्रत्येक श्रमिकलाई कानून बमोजिम ट्रेड युनियन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौदाबाजी गर्न पाउने हक हुनेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको कारण संवैधानिक रूपमा नै ट्रेड युनियन सम्बन्धी अधिकार प्राप्त भएको अवस्थामा राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ को दफा ३(६) को व्यवस्थाले ट्रेड युनियन खोल्न रोक लगाएको मान्न सकिन्न । उक्त ऐनको दफा ३(६) मा एउटै बर्ग र व्यवसायको दुइवटा संगठन खोल्न नपाउने भन्ने व्यवस्था देखिन्छ । उक्त ऐन २०१८ सालमा जारी भएको र त्यसको एउटा निश्चित उद्देश्य रहेको तर समयक्रममा उक्त ऐन खारेज नभई परिवर्तित सन्दर्भमा पनि काम चलाउ कानुनी व्यवस्था रहेको सम्म देखिन्छ । तसर्थ उक्त ऐनमा भएको व्यवस्थाले संविधानमा नै मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था भएको ट्रेड युनियन खोल्ने अधिकार बञ्चित गर्न सक्दैन ।

२१. ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को निर्माण भए पश्चात ट्रेड युनियन गठन सम्बन्धमा ऐनको प्रस्तावनामा नै प्रतिष्ठान र प्रतिष्ठान बाहिर विभिन्न उद्योग, व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा काम गर्ने कामदार तथा स्वरोजगार गर्ने व्यक्तिहरूको व्यवसायीक तथा पेशागत हक हितलाई संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नको लागि ट्रेड युनियनको दर्ता, सञ्चालन र तत्सम्बन्धी अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्न ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को निर्माण भएको भन्ने उल्लेख भएको छ । यसैगरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ख) मा "प्रतिष्ठान" भन्नाले कुनै उद्योग, व्यवसाय वा सेवा संचालन गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित दशजना वा सो भन्दा बढी कामदार वा कर्मचारी कार्यरत रहेको कुनै कम्पनी संगठन, संस्था, फर्म वा तिनको समूह सम्झनु पर्छ र सो शब्दले, (१) व्यापारिक उद्देश्यले कानून बमोजिम स्थापित भएको चिया बगान, र (२) नेपाल सरकारद्वारा स्थापित औद्योगिक क्षेत्र भित्रको दशजना भन्दा कम कामदार वा कर्मचारीलाई काममा लगाइएको प्रतिष्ठानलाई समेत जनाउँछ भन्ने व्यवस्था रहेको कारण तत्कालिन अवस्थामा मुनाफा आर्जन नगर्ने निकायलाई श्रम ऐनले समेटेको देखिँदैन र मुनाफा आर्जन नगर्ने निकायमा ट्रेड युनियन अधिकारको प्रयोगको व्यवस्था समेत भएको पाईन्न । यस प्रसङ्गमा यस अदालतबाट

राष्ट्रिय निर्देशन ऐन, २०१८ ले समान उद्देश्यको लागि एक भन्दा बढी संस्था दर्तामा रोक लगाएको अवस्थामा एकभन्दा बढि ट्रेड युनियन दर्ता गर्न नमिल्ने भनी ०७१-ci-०१०६ नं को उत्प्रेषणको निवेदनमा मिति २०७३।८।३० मा सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको थियो ।

२२. हाल आएर उक्त श्रम ऐन, २०४८ खारेज भई बनेको श्रम ऐन, २०७४ को दफा २(ज) मा “प्रतिष्ठान” भन्नाले मुनाफा आर्जन गर्ने वा मुनाफा नगर्ने गरी उद्योग, व्यवसाय वा सेवा गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना, संस्थापना, दर्ता वा गठन भएको वा सञ्चालनमा रहेको कुनै कम्पनी, प्राइभेट फर्म, साझेदारी फर्म, सहकारी संस्था वा संघ वा अन्य संस्था सम्झनु पर्छ भन्ने व्यवस्था रहेको कारण हाल श्रम ऐन, २०७४ ले मुनाफा नगर्ने गरी उद्योग, व्यवसाय वा सेवा गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएको अन्य संस्थालाई समेत समेटेको देखिन्छ र उक्त संस्थामा कानून बमोजिम ट्रेड युनियन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौदाबाजी गर्न पाउने हकको प्रयोग गर्न सकिने नै देखिन्छ । श्रम ऐन, २०४८ मिति २०७४।५।१९ मा खारेज भई जारी भएको श्रम ऐन, २०७४ ले कानुनी रूपमा नै संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई समेत समेटेको अवस्थामा यस अदालतबाट मिति २०७३।८।३० मा ०७१-ci-०१०६ नं को उत्प्रेषणको निवेदनमा प्रतिपादित सिद्धान्त निष्प्रयोजन भइसकेको छ ।

२३. नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको पक्ष राष्ट्र हो । हाल आएर लोकतान्त्रिक मुल्य र मान्यतालाई आत्मसात गर्दै निर्माण भएको नेपालको संविधानको धारा ३४ को उपधारा (३) ले प्रत्येक श्रमिकलाई कानून बमोजिम ट्रेड युनियन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौदाबाजी गर्न पाउने हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । संविधान अनुसारको ट्रेड युनियन गठन गर्ने, त्यसमा सहभागी हुने लगायतका हक अधिकार उपभोग गर्न प्रचलित श्रम ऐन, २०७४, ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ लगायतका कानूनहरूले समेत व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

२४. प्रतिष्ठान र प्रतिष्ठान बाहिर विभिन्न उद्योग, व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा काम गर्ने कामदार तथा स्वरोजगार गर्ने व्यक्तिहरूको व्यवसायीक तथा पेशागत हक हितलाई संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नको लागि ट्रेड युनियनको दर्ता, सञ्चालन र तत्सम्बन्धी अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्न ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को निर्माण भएको देखिन्छ । संविधानमा

नै मौलिक हकको रुपमा ट्रेड यूनियन अधिकार प्राप्त गरिसकेपछि संस्थागत विद्यालयहरूमा शिक्षण पेशामा संलग्न भएका व्यक्तिहरूको पेशागत हक हितको लागि ट्रेड यूनियन ऐन, २०४९ अनुसार दर्ता गर्न संविधान र कानून बमोजिम रोक्न मिल्ने देखिदैन ।

२५. शिक्षकहरूलाई श्रम ऐन अनुसार ट्रेड यूनियन अधिकार दिँदा विद्यालय असान्त हुन्छ, तालाबन्दी हडताल भईरहन्छ भन्ने निवेदन जिकिरतर्फ हेर्दा देशको विद्वत बर्गमा गणना हुने शिक्षकबाट विद्यालयको शैक्षिक पवित्रताको ख्याल नगर्ने भन्ने सोचन समेत सकिन्न । अपवाद स्वरूप विद्यार्थीहरूको पढ्न पाउने अधिकार विरुद्ध त्यस्ता गतिविधी भएमा सम्बन्धित विद्यालय तथा अनुगमन गर्ने प्रशासकीय निकायमा उत्तरदायित्व गराउने उपायहरू विद्यमान हुने नै छन् । शिक्षकहरूको उच्च ब्यवसायिक मुल्य मान्यता र निजहरूको आचारसंहिता समेतबाट अध्ययन अध्यापनको वातावरण निर्माणमा महत्वपूर्ण योगदान रहने नै देखिन्छ । विश्वको बदलिँदो परिवेशमा सबै प्रकारका कामदारलाई ट्रेड यूनियनको अधिकार दिनुपर्छ भन्ने मान्यता विकास भईरहेको छ । सो कुराको अनुसरण स्वरूप नै नेपालमा मौलिक हकको रुपमा ट्रेड यूनियन सम्बन्धी अधिकार उल्लेख भएको छ । यस अवस्थामा शिक्षकहरूलाई ट्रेड यूनियन अधिकार नहुने भन्नु मनासिव हुँदैन । यसरी शिक्षकहरूलाई ट्रेड यूनियन सम्बन्धी अधिकार प्राप्त भएको अवस्थामा सम्बन्धित ट्रेड यूनियनले आफ्नो ट्रेड यूनियन अधिकारको अभ्यास गर्दा लोकतान्त्रिक मुल्य र मान्यतालाई आत्मसात गर्दै विद्यालयको शैक्षिक पवित्रताको ख्याल गरी अध्ययन अध्यापनको वातावरण निर्माणमा शिक्षकहरूको महत्वपूर्ण योगदान रहने नै हुन्छ साथै संविधानमा रहेको विद्यार्थीहरूको शिक्षा प्राप्त गर्ने हकमा शिक्षकहरूले अवरोध गर्न सक्दछन भन्ने कुरा कल्पना सम्म गर्न नसकिने हुँदा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशागत हकहितको लागि वर्तमान संविधानको अधिनमा रही ट्रेड यूनियन ऐन, २०७४ बमोजिम ट्रेड यूनियन दर्ता गर्न सक्ने नै देखिन्छ ।

२६. अब तेस्रो प्रश्न, निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी गर्नु पर्ने हो, होइन ? भन्नेतर्फ विचार गर्दा नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको पक्ष राष्ट्र हो । विश्वको बदलिँदो परिवेशमा सबै प्रकारका श्रमिकलाई ट्रेड यूनियन अधिकार दिनुपर्छ भन्ने मान्यताको विकास भइरहेको छ । नेपालको संविधानको धारा ३४ को उपधारा ३ ले संवैधानिक रुपमा नै ट्रेड यूनियन सम्बन्धी अधिकारको प्रत्याभूत गरेको र संविधानको उक्त ब्यवस्थाको मर्म आत्मसात गर्दै कानुनी रुपमा श्रम ऐन, २०७४, तथा ट्रेड यूनियन ऐन,

२०४९ लगायतका कानूनमा ट्रेड युनियन अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था रहेको अवस्थामा संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूको कानुन बमोजिम दर्ता भएको ट्रेड युनियन खारेज गर्न र उसको प्रतिनिधित्वलाई निषेध गर्न मिल्ने देखिदैन । यसरी नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको सदस्य समेत रहेको स्थिति एबम् विद्यमान कानुनी व्यवस्थाबाट नै संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूले ट्रेड युनियन अधिकारको उपभोग गर्नमा कुनै रोकावट भएको नदेखिएको अवस्थामा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन माग तथा निवेदक तर्फबाट उपस्थित बिद्वान कानुन व्यवसायीहरूको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

२७. तसर्थ संवैधानिक रूपमा नै ट्रेड युनियन सम्बन्धी अधिकार प्राप्त भएको र कानुनी रूपमा समेत सो विषय सम्बोधन भएको बर्तमान अवस्थामा निवेदकको निवेदन माग बमोजिमको रिट जारी गर्नुपर्ने अवस्थाको बिध्यमानता नदेखिदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।
दायरीको लगत कट्टा गरि मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत(उपसचिव): राजकुमार दाहाल

कम्प्युटर टाईप गर्ने: रमला पराजुली

इति सम्बत् २०७६ साल भाद्र १६ गते रोज २ शुभम्----- ।